

ACIMAK ROMANI ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

“An Analysis Essay About the Novel of ‘Acımak’”

Mehmet KAYGANA*

ÖZET

Reşat Nuri Güntekin Türkçeyi iyi kullanan, insanımızı anlatmakta çok başarılı olmuş bir yazarımızdır. Eserlerinde kahramanlarının özelinde, Anadolu insanını tüm yönleriyle verebilen Reşat Nuri için; Anadolu insanı genelinde de, bir bütün olarak insanlığı ve onun problemlerini dile getirmiş, konu edinmiştir diyebiliriz. *Acımak* romanı da söz konusu özellikleri şahsında barındıran bir eser olarak dikkat çekicidir. Yazar bu eserde genel anlamda; biri mantığıyla, diğeri duygularıyla hareket eden iki kahramanı hareket noktası olarak insanın duygu ve mantığıyla dengeli bir varlık olması gerektiği tezini işlemiştir. Metnin niyeti bu şekilde ortaya konduğunda yazarın ulusal olanda evrenseli yakalayabildiğini söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, tahlil, roman.

ABSTRACT

For Resat Nuri who could depict the Anatolian human with all aspects of his character in his works while describing the peculiarities of the heroes, we can say that he (Resat Nuri) also spoke about the Anatolian people in general, humanity as a whole and their problems. The novel `Acımak` is interesting (draws attention) as a work possessing the particular features being discussed. By describing two heroes one of whom acts with logic and the other with senses, the writer in this novel worked at the idea that senses and logic should be balanced in a human being. When presenting the intention of the text in this way we can say that the writer could achieve the universal in the national.

Key words: Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, analysis, novel.

* Arş. Gör., AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (mkaygana@hotmail.com).

I. Giriş

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*Türkçe'nin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi*" (Tanpınar 2000:461) olarak nitelendirdiği Reşat Nuri Güntekin, yazı hayatına I. Dünya Savaşı sonlarında Zaman Gazetesi'nde yayımlanan tiyatro tenkitleri ile başlar. (Aktaş 1988: 218) Çalığı adlı romanıyla ünlenen Reşat Nuri, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında kaleme aldığı roman, hikâye ve tiyatro eserleri ile edebiyatımızda önemli bir yer edinmiştir.

"Mütareke yıllarında yazı hayatına başlayan Reşat Nuri, Batı Edebiyatı'ndan öğrenilmiş bir roman ve tiyatro tekniği ile çeşitli hayat sahnelerini, Türk insanının sosyolojik ve psikolojik vaziyetini, Türkiye coğrafyasını edebi esere mekân yaparak işler. Ondaki insan sevgisi ve hoşgörü, olayların hicve ve sosyal tenkide ulaşması beklenen yönlerini, memleket manzaralarını, yumuşak bir üslupta göstermeye hizmet eder. Bunun için de Reşat Nuri'yi, ideolojik bir cereyana bağlamadan memleket edebiyatı vücuda getiren bir yazar olarak düşünmek yerinde olur. Onda sanatın gayesi, en müspet manasıyla insandır; eserlerinde insanların civil civil kaynaşması hissedilir. Nankörlüğün karşısında fazilet, gösterişin karşısında tevazu, kıskançlığın karşısında hoşgörü ile bize, kendi insanımızı sevmeyi öğretmiştir. Türk Edebiyatı'nın, Anadolu coğrafyası ve insanını böyle bir mizaç aracılığıyla tanımaya başlaması bir şanstır. Türk köylüsü, Reşat Nuri'nin kalemiyle kendi tabii realitesi içerisinde sevimli çehresiyle edebî eserin bünyesine girer..."

Onun romanları her ne kadar hissî ve fikrî olmak üzere iki gruba ayrılırsa da, acıma ve sevme duyguları bu eserlerin tamamını birbirinden ayrılmaz bir bütün haline getirir." (Aktaş 1988:219)

Osmanlı'nın son dönemlerini yaşayan bir aydın olarak Reşat Nuri, Cumhuriyet'le birlikte bir devlet ideolojisi şeklini alan sosyal ve iktisadî değişimi desteklemiş, bunu yer yer eserlerine de yansıtmıştır.¹ Vazifeleri sayesinde Anadolu'ya ve onun problemlerine vâkıf olan yazar, kimi zaman söz konusu problemlerin kaynaklarını eski ve yeniye kıyaslamak yoluyla okuyucuya aktarmıştır. Onun bu realist gözlemci yanı eserlerindeki Anadolu'ya -insanı, kültürü ve problemleriyle bir bütün olarak-inandırıcılık katmıştır.

¹ İbrahim Demirci'nin Reşat Nuri'nin bazı eserlerinin güdümlü olduğunu öne sürdüğü ve bunu N. Ahmet Özalp ve Birol Emil'den yaptığı alıntılarla desteklediği yazısı için bakınız: İbrahim Demirci, 'Romanımızın 27 Yılına Bakış (1923- 1950)', Hece Dergisi Roman Özel Sayısı, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 59.

Cemiyet içindeki konumu ile kişisel duruşu, hayalleri ile dış dünyanın gerçekliği, duyguları ile mantığı arasında yaşadığı çelişkiler nedeniyle her zaman trajik olanı barındıran insan(lar)ın hikâyesi diyebileceğimiz *Acımak*, yazarın sekizinci romanı olup 1928 yılında yayınlanmıştır.²

II. *Acımak* Romanının Tahlili

II. a. Olay örgüsü

Romanın ilk olay halkası Mebus Şerif Halil Bey ile Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey'in konuşmaları ile başlar ve Zehra'nın hasta babasını görmek üzere İstanbul'a doğru yola çıkışı ile sona erer. Mebus Şerif Ali Bey ile Maarif Müdürü arasındaki konuşma, aralarında yaşanan fikrî çatışma sonucu merak unsurunun henüz romana dâhil olmayan Zehra üzerinde odaklanmasını sağlar. Zehra'nın babasının hastalık haberine kayıtsız kalışı onunla Maarif Müdürü ve Tevfik Hayri arasında bir çatışma doğurur. Söz konusu çatışmada Zehra kişisel olanı; Maarif Müdürü ve Tevfik Hayri ise genel ahlâk kuralları doğrultusunda davrandıklarından sosyal olanı temsil ederler. İlk olay halkasındaki bir diğer çatışma ise babasının hastalık haberini alan Zehra'nın yaşadığı içsel çatışmadır. Zehra, bir yanda her ne kadar bastırmaya çalışsa da babasına karşı ilgisiyle, diğer yanda ise çocukluğundan kalan tecrübelerin neticesi olan öfke ve bağışlayamama duygusunun ortaya çıkardığı babanın varlığını inkâr ediş arasında kalır. Zehra'nın bu arada kalmışlığı yaşamasının bir diğer nedeni de babasının, kendisi için oluşturduğu mükemmeliyetçi yaşam tarzının zıddını temsil edişi ve bu nedenle tehlikeli kabul edilmek suretiyle olumsuzlanmasıdır. Ailesinden zorla ayrı bırakıldığına inanan Zehra'nın yeni yaşamında ilk işinin babasının varlığını reddetmek olduğunu hatırlarsak; yeni hayatını bu kabul üzerine bina ettiğini görmemiz kolaylaşacak ve babanın ortaya çıkışının söz konusu kabul üzerine kurulan hayat için ne denli büyük bir tehlike olduğunu kavramak mümkün olacaktır.

Romanın ikinci olay halkası Zehra'nın İstanbul'a gitmek üzere trene binışı ile başlar ve onun İstanbul'da babasına ait hatıra defterini okumaya başlamasıyla son bulur. Seyahat sırasında yaşlı kadının anlattıkları Zehra'nın şuuraltını uyandırır ve onu geçmişine doğru bir yolculuğa çıkarır. Böylece Zehra'nın, çocukluk ve ilk gençlik yıllarında yaşadıkları okuyucuya aktarılır. İkinci olay halkasında yaşanan çatışma Zehra ve sevdikleri ile babası Mürşid Efendi arasındadır. Söz konusu çatışmada Zehra, annesi, ninesi, kız kardeşi,

² Güntekin, Reşat Nuri. (1928) *Acımak*, Suhulet Kütüphanesi, Akşam Matbaası, İstanbul. Çalışmamızda eserin İnkılâp Kitabevi tarafından yayınlanan 37. baskısı kaynak olarak kullanılmıştır.

Mesadet Hanım ve Necip Bey, masumiyet, iyilik, temizlik, şefkat vb. tüm güzel huyların temsilcisiyken; Mürşid Efendi bütün bunların zıddı olarak kötülüğü, bencilliği ve olumsuzluğu temsil eder. Bu çatışma Zehra'nın kişilik ve davranışlarının psikolojik arka planını net olarak ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Görüldüğü gibi birinci olay halkasında Zehra'nın babasına karşı aldığı tavır ortaya konmuş, ikinci olay halkasında ise bu tavır onun hayat hikâyesi ile açıklanmıştır.

Eserin üçüncü ve dördüncü olay halkaları Mürşid Efendi'nin hatıra defterinde anlatılanlardan oluşur. Üçüncü olay halkası Mürşid Efendi'nin mülkiyeden mezun oluşu ile başlar ve Diyarbakır'dan İstanbul'a tayininin çıkışı ile son bulur. Bu olay halkasında ilk çatışma Mürşid Efendi ile amirleri ve diğer memurlar arasında yaşanır. Çatışma diğer memurların kişisel çıkarlarını ülke menfaatlerinin üstünde tutmasından kaynaklanır. Mürşid Efendi'nin amirleri ile yaşadığı çatışmalar aşırı bürokrasi, yolsuzluk, adam kayırma üzerinedir. Bütün bu çatışmalar Mürşid Efendi'nin kişiliğinin bir ürünü olan ve iç dünyasında başlayıp yaşamına yansıyan hayal- hakikat çatışması etrafında verilmiştir. İdealist bir memur olarak göreve başlayan Mürşid Efendi, memuriyet hayatı boyunca aşırı iyimserliğe varan santimental kişiliği ve idealizminin de etkisiyle gerçek hayatla çatışmak durumunda kalır. Söz konusu durum onun evlilik hayatına da sirayet eder.

Romanın son olay halkası Mürşid Efendi'nin İstanbul'a tayin isteme kararıyla başlar. Ailesi hakkındaki gerçekleri öğrenmesi ve öğrendiklerinin bundan sonraki hayatını bambaşka bir mecraya sürüklemesiyle devam eder. Aile ve iş hayatında yaşadığı olumsuzluklar nedeniyle Zehra'nın babasından nefret etmesine sebep olan olayların, Mürşid Efendi'nin bakış açısından tekrar okuyucunun dikkatine sunulması teknik açıdan dikkat çekicidir. Eser, Zehra'nın babası hakkındaki düşüncelerinin değişmesi ile son bulur.

II. b.Tema

Esere adını veren 'acımak' duygusu aynı zamanda onun tematik yapısının da merkezinde yer alır.³ Acımanın insanın duygusal yönüne işaret eden bir sembol olarak okunabileceği düşüncesindeyiz. Bu açıdan bakıldığında yaşamlarında duyguları ile mantıkları arasında bir denge kuramayan insanların romanıdır *Acımak*. İnsanın duygu ve mantık yönleri olan bir varlık olduğunu daha önce belirtmiştik. Kanaatimizce *Acımak* romanı, insanın duygu ve mantık yönlerindeki eksiklikleri ortaya koyarak bu

³ Hüseyin Çelik'in de eserin ana teması için söyledikleri 'acımak' duygusu üzerine odaklanmıştır: ' *Acımak* romanının ana teması, acımasızlığın insanı olmadığı, katı kurallar ve prensipler uğruna acıma duygusunun katledilmemesi gerektiği meselesidir.' (Çelik, 2000.20)

ikisi arasında gözetilmesi gereken dengenin –edebî eserin söylenmeyi olarak- vurgulandığı bir eserdir.

Söz konusu ana tema eserin iki merkezî karakteri tarafından temsil edilir: Mürşid Efendi ve Zehra. Mürşid Efendi, insanın duygu yönünü; Zehra ise mantık yönünü temsil eder.

Mürşid Efendi, mülkiyeyi bitirdiğinde yüksek mevkilerde bir tanıdığı olmaksızın sırf diploması sayesinde kolayca iş bulabileceğini zannedecek kadar safdildir. Annesine karşı duygusal bir eziklik içindedir. Çünkü ona hak ettiği bir yaşam sunmaya fırsatı olmamıştır. Bir memur olduğunda geleceği ile ilgili olarak son derece iyimserdir. Etrafındaki dejenere memur tiplere de duygusal yaklaşır ve bu nedenle problemler yaşar. Görev yaptığı kasabanın insanına acır ve kanunî işlemleri atlayarak onların dertlerini çözmeye çalışır, bunun sonucunda soruşturma geçirir ve sicili bozulur. Olaylara mantığından ziyade duyguları ile yaklaştığından müdürü Nasuh Bey'in ahlâksız işleri için kendisini kullandığını anlayamamıştır. Gerçekleri öğrendiğinde yine çok duygusal bir tepki göstermiş, bu nedenle haksız duruma düşmüştür. Fadıl Efendi'ye acır ve onu arabasına alır. Fadıl Efendi öldüğünde eşine ve çocuğuna acıdığı için borçlarının ödenmesine yardım eder; yine aynı duygu nedeniyle Mevedded ile evlenir. Duygusal olarak karısının ve kaynanasının etkisinde olduğu için ekonomik durumunu zorlaştıracak harcamalarda bulunur. Karısına acıdığı için ona pahalı elbiseler ve mücevherler alır. Evine pahalı perdeler yaptırır. Kaynanasına acıdığı için aşçı tutar. Karısının hastalığına üzülür ve onun yorulmaması için Hafız'ı evine kabul eder. Kaynanasının melek gibi bir kadın olduğuna inandığından Hafız ile dost hayatı yaşadıklarının farkına varmaz. Karısının hastalık numaralarına kanıp ona acır ve İstanbul'a tayin ister. Karısı ve kaynanası hakkında gerçekleri öğrendiğinde duygusal bir çöküntü yaşar; ancak yapması gerekenleri değil de karısı ve kaynanasının yapmasını istediklerini yapmaya devam eder. Hırsızlık, yolsuzluk yapar ve alkolik olur. Karısının kendisini Necip Bey'le aldattığını öğrendiğinde çocuklarına acıdığı için evliliğine son veremez. Bu yüzden çocuklarını ve kendisini bütün bu olumsuzluklardan kurtaramaz. Zehra'nın yatılı okula verilmesini sağlaması ve görev yaptığı kazadaki öğretmenlik vasıflarından hiçbirine sahip olmayan bir ihtiyarı görevinden uzaklaştırması Mürşid Efendi'nin ender mantıklı kararlarından⁴.

⁴ Birol Emil Mürşid Efendi'nin memuriyete başlarken aldığı kararları '*Hayatın ne kadar ârızalı, karışık ve karmaşık, insanoğlunun ne derece zaaf ve hırslarla mâlûl olduğunu hesaba hesaba katmayan, başkalarından adeta bir çeşit velî ahlâkı bekleyen böyle bir hayat programı, ancak Mürşit'inki gibi ideal, hülya ve tasavvur planında kaldığı müddetçe yerindedir ve tabiatıyla insanın, hayatın gerçekleri ve zaruretleri karşısında hiçbir tatbik kabiliyeti yoktur*' cümleleriyle değerlendirirken sözünü ettiğimiz duygusallığı delillendirmiştir.(Emil 1984: 385)

Mürşid Efendinin eylemlerinde duygularının bu denli ön planda oluşu hayatı boyunca acı çekmesine ve başarısız olmasına neden olmuştur. Bu durum duygu ve mantık dünyaları arasında bir denge kuramayan insanların gerçek yaşamda yaşamaları kuvvetle muhtemel hayal kırıklıklarının ifadesidir. Mürşid Efendi'in yaşamı, bu yönüyle kızına yol gösterici olacaktır.⁵

Zehra, çocukluğunda yaşadıkları nedeniyle acziyete ve duygusallığa kapalıdır. Babasını inkâr eder, çünkü yaşadığı tüm olumsuzlukların temelinde onun olduğuna inanır. Okul yılları boyunca aynı sınıfı paylaştığı insanlarla hiçbir duygusal yakınlık kurmaz; yalnızca ders çalışır. Öğretmenlik yaparken, başarısız öğrencilere karşı son derece acımasızdır, kılık kıyafetini beğenmediği öğrencileri okula almaz ve haklı gerekçelerini görmezden gelir. Geç kalan öğrencilere de aynı şekilde davranır. Okul bahçesindeki ağaçların dahi zayıf olanlarına tahammül edemez. Zehra, başkalarının hayrı için işleyen bir makine gibidir. Otuz yaşına geldiği halde evlenmemiştir ve hiçbir zaman evlenmeyeceğine söz vermiştir. Zehra'nın duygusallığa bu denli kapalı oluşu, eserde acıma duygusundan yoksun oluşu ile sembolize edilir.⁶ Tam bir insan olabilmesi yönündeki tek engel budur. *"Acımak... Ben insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kaniim. Evet, dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse başkalarının elemi de bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle bize kendimizi, insanlığımızın derecesini öğretir... Fikrimce yalnız doğruluk hastalığı bir hak ve hakikat meselesi etrafında toplanmak kabiliyeti bir cemiyeti mesut etmeğe kâfi gelemez... Bunun için acımak, birbirimizin feryadını, iniltisini duyabilmek de lazım..."*(s.12-13) cümleleri acıma duygusundan yoksun oluşunun Zehra'yı eksik bıraktığını ortaya koyar.

Eserde ana tema etrafında şekillenen diğer temler bürokrasinin neden olduğu olumsuzluklar, devlet işleyişinde yaşanan aksaklıklar, Anadolu'nun ve Anadolu insanının ihmal edilmişliği, eğitimde yaşanan problemler, ahlakî bozukluklar ve bunun aileye yansımaları olarak sıralanabilir.

Bürokrasinin neden olduğu olumsuzluklar Mürşid Efendi'nin yaşadıkları yoluyla aktarılır.⁷ Bulunduğu kazanın su sorunu çözmek için

⁵ İnci Enginün 'Mürşid' isminin bilinçli bir tercih olduğu ve Mürşid Efendi'nin yaşamı ile yol göstericilik (mürşid) yaptığı kanısındadır. (Enginün 2001: 228)

⁶ Yaşar Şenler, Zehra'nın hayat karşısındaki katılığını ve disiplin anlayışını, onun ideal, görev sorumluluğu ve disiplin anlayışına bağlar. (Şenler 1998: 98)

⁷ Abdülkadir Hayber idari düzen ve bürokrasi, aile hayatı ve eğitim-öğretim gibi konuları nesil çatışmaları bakımından Reşat Nuri'nin üzerinde durduğu belli başlı konular olduğunu ifade eder. (Hayber 1993: 381)

özveriyle çalışan Mürşid Efendi, yasal işlemleri tam olarak yerine getirmediğinden dolayı iftiraya uğrar ve sürgün edilir⁸:

“ Para bittikçe kasabanın zenginlerine koşuyor, dilenci gibi iane veya borç istiyordum.

Bir gün yine amelelerle beraber toz toprak içinde çalışıyordum. Bir araba ile gayet temiz giyinmiş iki efendi geldi. Bunlar, mülkiye müfettişleriydi.

Bana hemen işten el çektirdiler ve istintaka başladılar. Günahım bir değil, çoktu. Vilayetten kati talimat almadan işe girmiştım. Münakasalar, usul dâhilinde olmamıştı. Gayr-i kanunî olarak fazladan fazla para nakletmişim... Ahaliyi tazyik ederek para almıştım. Bazı suistimallere sebebiyet vermişim, ilah, ilah... Mamefih, müfettişler çok anlayışlı ve insan adamlardı. İsteseler beni ebedî olarak devlet hizmetinden çıkarttırırlar, mahkemeye verirlerdi.” (s. 79)

Devlet işleyişinde yaşanan aksaklıklar ilk olarak Mürşid Efendi'nin bir memuriyete atanma sürecinde karşımıza çıkar. Yüksek makamlarda tanıdığı olmayan Mürşid Efendi, bir memuriyet elde edebilmek için kapı kapı dolaşır ve el etek öpmek zorunda kalır. Görevi sırasında da iyi bir vazife için liyakatten ziyade adam kayırmanın etkin olduğuna bizzat şahit olur:

“Kazalardan birine bir kaymakam tayin edilecekti. Çok çalışkan ve çok anlayışlı bir genç olduğumu nazar-ı dikkate alarak beni tensip ettiler. Muamelem bitmek üzereydi. Tam bu esnada bir havadis çıktı. Bu kaymakamlığa benden daha kıdemsiz ve ehliyetsiz bir başka genci tayin etmişler.” (s. 70)

Devlet işleyişinde yaşanan aksaklıkların bir diğer nedeni de eşrafın memurlar üzerindeki etkisidir. Mürşid Efendi bu durumu şu ifadelerle anlatır:

“Eşraf, elbirliğiyle hükümeti kendi nüfuzu altına almış; gayet mahirane bir surette elini, kolunu bağlamış; kaymakamlarda kıpırdanmaya mecal yok, teşkilat gayet mükemmel... Kazaya yeni bir kaymakam geldi mi hemen etrafını alırlar, bugün burada, yarın orada kuzular, helvalar, rakular, çalgılarla sünnet çocuğu gibi avuturlarmış. Bana da öyle yaptılar: ‘ Siz

⁸ Fethi Naci'ye göre Reşat Nuri daha 1928 yılında bürokrasiden ümidini kesmiştir. Eserin anlatma zamanın sözü edilen yıl olduğunu bilsek de olay zamanının Cumhuriyet öncesini de Cumhuriyet sonrası da kapsadığı düşüncesindeyiz. Bunun yanısıra Fethi Naci'nin eserde ifade edilen aksaklıkların yazarın kendi dönemine ait olduğu görüşünde olduğunu söylemeliyiz. (Naci 1995: 145)

istikamet dairesince çalıştığınız müddetçe biz, sizi başımıza tac ederiz!’ dediler. Bereket versin vaziyeti çok çabuk kavradım. Onların istikamet dairesinde çalışmaktan maksatları hükümet işine, daha doğrusu kendi işlerine karışmamaktı.” (s. 77)

Anadolu’nun ve Anadolu insanının ihmal edilmişliği eserdeki bir diğer yan temadır. Mürşid Efendi’nin bazı arkadaşları Anadolu’ya tayin istememektedirler. Çünkü Anadolu, İstanbul’a kıyasla her yönüyle geri kalmıştır. Anadolu’da insanlar suların kirli oluşu nedeniyle ölmektedir, güvenlik ise yok denecek düzeydedir. Mürşid Efendi’nin defterine not düştüğü şu cümleler oldukça etkileyicidir:

“Bir defa mutaassıp bir kazada beni taşla öldürüyorlardı. Bir kere Van yolunda milliyetperver diye Ermenilerin su-i kastına uğradım. Bir kere bir memleketten bir memlekete giderken eşkiya tarafından soyuldum. Bir kere uçuruma yuvarlandım, hayvanım öldü.” (s. 85)

Anadolu insanı çok ilkel şartlarda ve ehliyetsiz kişiler tarafından eğitilmektedir. Mürşid Efendi’nin görevden uzaklaştırdığı ilkokul öğretmeni tam da bu durumu temsil etmekle vazifelenirilmiş gibidir:

“Burada işe başladığımın haftasında bana kırk, elli imzalı bir dilekçe geldi. Kazadaki iptidai muallimlerinden birinden şikâyet ediliyordu: Son derece cahil, müseyyep ve bunak bir ihtiyarımış... Mütemediyen talebe ailelerini izaç eder, para istermiş... Akşamüstleri sırtında zembiliyle çarşıda dolaşır, bakkalların, zerzevatçıların önünde durarak: ‘Çocuklarınızın hocasıyım... Bana muavenet sizin için borçtur!’ dermiş. Mektepte ders esnasında sınıftan çıkarak çocukların sepetlerini karıştırır, köftelerini, yumurtalarını, peynirlerini aşırırmış...” (s. 81)

Eserde ahlakî bozukluklar ve bunun aile yaşamına etkileri Mürşid Efendi’nin dramıyla okuyucuya aktarılır. Mevedded, eşini aldatır ve ailesini bir felakete sürükler. Aynı şekilde Ruhsar da eşini aldatmış ve bunu camı ile ödemiştir. Mürşid Efendi’nin kaynanası da Hafız’la ahlak dışı bir ilişki içindedir. Üstelik bu kadın, kızlarının ahlâksızlıklarının da sorumlusudur. Ailede yaşanan bu ahlakî zaaf, henüz çocuk yaşta sayılabilecek Feriha’ya da sirayet etmiş ve onun ölümüne neden olmuştur.

II. c. Zaman

Reşat Nuri, bütün romanlarının konusunu kendi zamanından almış ve devrinin meselelerine değinmiştir. Romanda olaylar üç-dört günlük bir süre içinde gelişir. Ancak Mürşid Efendi’nin hatıra defteri yaklaşık otuz beş yıllık bir geri dönüş sağlar ve bu da anlatıma genişlik katar. Eserde zaman atlamaları ‘döneli on sene oldu’ (s. 116) gibi ifadelerle verilmiştir.

II. d. Mekân

Eserde anlatılan olayların geçtiği ilk mekân Maarif Müdürü'nün odasıdır. Ancak burası ile ilgili ayrıntı verilmemiştir. Mekânla ilgili ilk ayrıntı Zehra'nın görev yaptığı okulla ilgilidir. Mekân ve insan arasındaki psikolojik alâkayı yansıtmaya açısından okul bahçesi için söylenenler ilginçtir:

“- Şu ağaçlara bakınız, dedi, Zehra Hanım'ın ruhunu ve çocuklara verdiği terbiyenin cinsini göstermek için bunlardan iyi misal olamaz... Bahçede ne kadar sakat, cılız, çarpık ağaç varsa budamıştır. Bütün sıhhatini kuvvetli ve güzel olanlara sarf etmiştir; onların asker taburları gibi intizamla saf saf dizilmesine çalışmıştır. Sivri tepeleri kestirir; fazla dalları budar, hâsılı, hepsini birbirine benzetir. Birinin ötekenden büyük ve başka türlü olmasına tahammül edemez. İnsan, şu bahçeyi adeta bir fabrikadan çıkmış zannedecek...” (s. 16)

Yine mekân insan ilişkisini Mürşid Efendi'nin cenazesinin bulunduğu Eyüp'teki fakir evde de görmek mümkündür.

Romanda esas olarak coğrafi çevreden ziyade insan muhitleri anlatılmıştır. Pek fazla mekân tasviri yapılmaz. Ancak hatıra defterinde anlatılan olayların geçtiği çevre çok geniştir. Bu bölümlerde Anadolu bir mekân olarak kullanılmıştır denilebilir.

II. e. Dil ve Üslûp

Reşat Nuri Güntekin'in geniş kitlelerce uzun yıllar boyunca okunuyor oluşunun en önemli sebebi sahip olduğu üslûbudur. İnci Enginün bu durumu *“Reşat Nuri'nin böylesine yaygın bir şekilde okunmasının en önemli sebebi temiz dili, hafif ironisi, eserlerinin hepsini saran sevgi ve müsamaha dolu bakış tarzıdır. Fakat Reşat Nuri'nin bir başka özelliği de genellikle bir iki satırda özetlenebilecek basit bir olay örgüsüne sahip romanlarını bir çeşit halk hikâyecisi gibi anlatmasıdır. O bunu yaparken yukarıda saydığım özellikleriyle birlikte, çok dikkatli bir tenkitçi olarak da karşımıza çıkar. Reşat Nuri'nin romanları birçok tabakalardan oluşmuştur. En üstte sevimli kişiler ve onların maceraları gelir. Okuyucu çok hoşlandığı karakterlerin macerasını öğrenmek için sayfaları çevirirken yazarın diğer özelliklerine de rastlar. Cumhuriyet devri romanlarında sosyal tenkit çoktur. Fakat bunlardan hiçbiri Reşat Nuri'ninki kadar geniş planda ele alınmamıştır. Diğer romanlarda ortaya konulan sosyal tenkitler çoğu zaman okuyucuda bir tepki uyandırır, bazen de okuyucu, 'toplumsal gerçekçiliği' benimseyen romancıların kitaplarında sunulan hazır reçetelerin cazibesine kapılır. Reşat Nuri de ise en şiddetli tenkitler bile okuyucuyu itici değildir. Okuyucu biraz*

düşününce, o kahramanlarla adeta 'aynileşir (özdeşleşir)'.(Enginün 2001: 217)

Eserde birinci ve ikinci bölümler hâkim bakış açısıyla ve üçüncü tekil kişi tarafından aktarılır. Hatıra defteri ise ben anlatıcı tarafından nakledilir. Son bölümde tekrar hâkim bakış açısına dönülmüş ve Zehra ile ilgili gelişmeler üçüncü kişi ağzından verilmiştir.

Dikkat edildiğinde Reşat Nuri'nin eserlerinde bazı konu ve üslûp ortaklıkları kendini belli eder. Tanpınar bu durumu şöyle açıklar:

“ Doğrusu istenirse, bu ilk şöhretin havasında ve birden bire gelen okuyucu kütlesinin sevgi tazyikinden Reşat Nuri'nin kendisi de tamamiyle kurtulamadı ve Çalığınu'nu romandan romana, parça parça olsa bile devam ettirdi. Bu, okuyucu kütlesine farkında olmadan verdiği bir çeşit vergi gibidir. Okuyucu, muharririni daima bıraktığı yerde görmek ister. O, büyük bir hamle yapmış, muharririni bulmuştur. Artık ona hazırladığı çehrenin bozulmasını istemez.” (Tanpınar 2000:459)

Eserdeki şahısların tek yönlü, yalınkat insanlar olduklarını söylemek mümkündür. Şahıslar kolayca iyiler ve kötüler olmak üzere sınıflandırılabilir. Eserin ikinci bölümü olarak tasarlanan Mürşid Efendi'nin hatıra defterinde anlatılanlar bu iyi-kötü tasnifini eserin merkezinde yer alan şahıslar açısından çarpıcı bir şekilde değiştirir. Birol Emil bu kurgunun romanda simetrik bir yapı bütünlüğü meydana getirdiğini belirtir.(Emil 1984: 374) Romanda kişilik olarak belirgin bir değişim yaşayan tek şahıs Mürşid Efendi'dir. Zehra'nın yaşadığı değişim ise anlatıcı tarafından yalnızca bir cümle ile belirtilir.

Reşat Nuri bu romanında da Anadoluyu, Anadolu insanını içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartları da içeren genel bir yaklaşımla okuyucuya yansıtmıştır. Taşranın sıkıntıları Mürşid Efendi'nin hatıra defteri vasıtasıyla ortaya konmuştur. Bu tavrı, yeni Türk devletinin yöneticilerine sıkıntıları tespit noktasında bir yardım ya da mevcut tespitleri ülke sathında delillendirme olarak okumak mümkündür. Ayrıca eserde önemli bir yer tutan işlemeyen devlet bürokrasisi ve onun merkezindeki insan tipi de *Acımak*'ta tüm gerçekliğiyle mevcuttur.

III. Sonuç

Acımak, her ne kadar iki taşra memurunun kişisel ve meslekî yaşantılarını konu edinse de aslında bu konu vasıtasıyla insanî bir olgunun: Duygusal ve mantıksal yönlerinin uyumu ile bir bütün oluşturabilecek olan insanın söz konusu iki yönden herhangi birinin öne çıkışıyla yaşam

dengeğini ve bütünlüğünü yitireceği ve ideal bir hayat sürdüremeyeceği fikrinin ifadesidir. Romanın iki ana kahramanı olan Mürşid Efendi ve Zehra da sözünü ettiğimiz bu uyumsuzluğun temsilcileri olmaları hasebiyle metnin niyetinin bu şekilde okunmasını mümkün kılarlar.

Bütün yaşantısını duygularıyla şekillendiren Mürşid Efendi, gerek iş gerekse aile yaşamında hüsrana uğramıştır. Zehra bu duygusallığın sebep olduğu olumsuzluklara bir tepki olarak yaşamını katı kurallarla örülü mantığıyla şekillendirmek istemiş, ne tam bir başarıya ulaşabilmiş ne de tam bir insan olabilmiştir. Eserde Zehra için yapılan makine nitelemesi, onun insanî eksikliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Babası ve geçmişi ile ilgili gerçekleri öğrenip duygusal eksikliğini gidermesi Zehra'yı gerçek insan yapmıştır.

Romanda dikkat çeken bir başka husus da tek yönlü bakış açısına karşı alınan tavidir. Duygu ve düşünce dünyasında yakalanması gereken bir dengeyi vurgulayan eserde, tek yönlü bakış açısı söz konusu dengeye ulaşamamış kişilerde dikkat çeker. Zehra, yaşadıklarının tüm sorumluluğunu babasına yüklerken tek yönlüdür. Öğrencilerinin ve kasaba halkının hatalarını değerlendirirken tek yönlüdür. Mürşid Efendi hayata tek yönlü bakar. Duygusallığı mantığını arka planda bırakmıştır. Her iki kahraman da belirli bir dönüm noktasından sonra tek yönlülükten sıyrılırlar. Ancak sözü edilen tek yönlülükten kurtulan Mürşid Efendi'de bunu davranışa aksettirecek irade kalmamıştır. O, iradesinin son kırıntılarını Zehra'yı yatılı bir okula vererek tüketmiştir. Dolayısıyla eksiksiz bir insan olmayı başaramamıştır. Eserde Zehra'nın sahip olduğu tek yönlü bakıştan kurtuluşu, olgunlaşıp tam bir insan olmasını sağlar. Bu durum bir cümle ile okuyucuya aktarılır. Romanın bu cümle ile bitirilmiş olması biraz önce Mürşid Efendi için belirttiğimiz davranış boyutunun eksik bırakıldığı izlenimi doğursa da eser genelinde Zehra'nın irade timsali olarak gösterilmiş olması bu izlenimi okuyucunu zihninde eksiklik olmaktan çıkartır. Söz konusu tek yönlülük eserde olayların belirli kişilerce anlatılması ile teknik olarak desteklenmiş ve gerçeğimsi kılınmıştır. İlk bölümde, Zehra'nın geçmişi ile ilgili bilgileri Zehra aktarırken; aynı olaylar ikinci bölümde Mürşid Efendi tarafından anlatılır. Mürşid Efendi'nin ailesinde yaşananlar da ilk olarak kaynanasının bakış açısından aktarılırken daha sonraki sayfalarda bu olaylar Abdüssamed Bey tarafından anlatılır. Bu anlatım şekli merak unsurunu arttırdığı gibi esere belirgin bir akıcılık da katmıştır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Şerif. (1988) 'Reşat Nuri Güntekin', *Büyük Türk Klasikleri* Ötüken Yayınları, C. XII, Ankara.
- Çelik, Hüseyin.(2000) *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Kültür Bakanlığı,Ankara.
- Demirci, İbrahim. (2002) 'Romanımızın 27 Yılına Bakış' (1923–1950), *Hece Dergisi Roman Özel Sayısı*, Mayıs/Haziran/ Temmuz 2002, s. 59.
- Enginün, İnci. (2001) *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Emil, Birol. (1984) *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıs Dünyası*, İstanbul. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3190, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri.(Tarihsiz), *Acımak*(37. Baskı), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Hayber, Abdülkadir.(1993) *Halide Edip, Yakup Kadri ve Raşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Naci, Fethi. (1995) *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- Şenler, Yaşar. (1998) *Türk Romanında Reformist Tipler (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e)*, Van.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2000) *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.